

Horváth Eszter¹

Humán, inhumán, poszthumán – a pislákoló értelem korában²

„Egyszerűen meg kell tanulnunk újra levegőt venni, és élni. Komoly feladat, hosszas és nehéz munka, de a gyerekek jól csinálják – infantes, a latin *infans* többes száma: a szótlanak, a némák, a gyerekek, akik nem tudják még, hogyan artikuláljanak, hogyan irányítsák a lélegzetüket beszéd közben. Nem tudják, de meg akarják tanulni, megtanulják, aztán megszólalnak. Legyünk gyerekek! Alkossunk meg újra egy nyelvet! Legyen hozzá bátorságunk!”³

Jean-Luc Nancy a Covid első hullámát, a nemzetközi lezárásokat egy esszékötettel kísérte, és tapasztalatait *Un trop humain virus* (Egy túlságosan emberi vírus) címen összegezte. A járvány korunk szellemiségének kórtünete, állította. A szó szerint „lélegzetelállító” vírus korunk lélegzetelállító szellemtelenségének legnyersebb, legbrutálisabb megnyilvánulása. Emberi, túlságosan emberi ez a vírus – mondja Nancy Nietzschét idézve. Semmi kétség, ezzel jellemzi napjaink mértéket nem ismerő, túlzásból túlzásba lendülő civilizációját. A járvány valóban, *per definitionem* „szellemtelen”, hisz nem ismer mértéket (*ratio*), a járvány irracionális, ez teszi burjánzóvá. Túl jón és rosszon (továbbra is a nietzschei úton), túl azon, amit mértékadó szellemként ismertünk meg történetünk során. Most „betelik a mérték”. Nancy a járványt a szellem hiányának fojtogató, mindennapi tapasztalataként élte meg: burjánzó, uralhatatlan „szellemtelenségként”. Szó szerint olyan élethelyzetben találtuk magunkat – egy brutális, elementáris erejű parazita darabjaira szedte az egyébként kényelmesen racionális világunkat, felszínre hozta a nyers valót az „egység” és „egészség” látszata mögött, az organikus, a rendezett, a struktúrákba zárt ész ideálja mögött –, amelyben a ráció alulmarad egy nyers erővel szemben. Az egészség trónfosztása az ész trónfosztása: az emberin túlmaradó szellemtelenség.

A parazita működése emblematikussá vált: szellemi és fizikai életünkön élősködő, egyúttal azokat összekötő betolakodóként döbentett rá bennünket arra, hogy a világunk gyökeresen megváltozik, hogy nem uraljuk immár – mi, emberek, élet és halál önjelölt urai. Immár mindannyian „poszthumanisták” vagyunk, akarva-akaratlan érintetté váltunk, tulajdon bőrünkön érezzük az új világ előretörését.

¹ <https://doi.org/10.24361/Performa.2022.13.4>

² A „Biopoétika a 20-21. századi magyar irodalomban” NKFIH projekt (132113) keretében 2022. június 16-17-én megtartott *Járvány és közösség – biopolitikai perspektívák* című konferencián elhangzott előadás írott változata.

³ Jean-Luc Nancy: *An All-too-Human Virus*. Cambridge, Polity Press, 2021. 10.; Uő: *Un trop humain virus*. Paris, Bayard, 2021. 25–26.

A parazita által létrehozott krízishelyzet felszínre hozott egy rejtett kapcsolatot, rejtett igazságot, most pedig, amikor rádöbbenünk a felszínre törő valóságra, akkor nem pusztán a magunk világa, de a parazitáé is más színben tűnik fel. A parazita rombol, leépít, „dekonstruál”, ám ez a dekonstrukció egy adott ponton konstruktívnak bizonyul: a rombolás teret ad az újjáépítésnek. „Egyszerűen meg kell tanulnunk újra levegőt venni, és élni”, állapítja meg Nancy a fojtogató, lélegzetelállító szellemtelenség diagnózisának felállítását követően. „Legyünk gyerekek! Alkossunk meg újra egy nyelvet! Legyen hozzá bátorságunk!”⁴ – a diagnózis felállítása a gyógyulás felé megtett első lépés. Ez azonban távolról sem jelenti a korábbi egészségi állapotunk visszaállítását. Sokkal inkább egy „életrevaló”, a saját korában, a maga helyén és idejében, a maga környezetével együtt-működni képes életforma kialakítására törekszik.-

Jean-Luc Nancynak a Covid a sokadik ilyen parazita-tapasztalata. Élettapasztalata: a fertőzés, az idegen saját testében való megtapasztalása számára a szó legszorosabb értelmében élet-esemény. Az életét meghatározó konkrét esemény az 1993-ban elkerülhetetlenné vált szívtranszplantáció, melyről *A betolakodó* címen számolt be nem sokkal később.⁵ Ez a leheletfinom és brutálisan súlyos megfigyeléseket ötvöző esszéisztikus beszámoló Nancy egyik leggyakrabban hivatkozott, a *Corpus* mellett, merem állítani, legjelentősebb filozófiai újításaival terhelt szövege. Az idegen szív befogadása, annak minden testi és szellemi súlyával (a bennem tovább élő másik ember, a Másik által lehetővé vált élet), és tovább: a kilöködést megelőzendő lecsökkentett immunitású test fertőzései, saját mikrobiomjának felfedezése, a végbemenő autoimmun folyamatok sokasága – ezek Nancy hátralévő harminc évét és egyúttal a kontinentálisnak mondott filozófiai hagyományt meghatározó tapasztalatok. Az idegenség testi valója, hús-vér tapasztalata, testi-lelki identitásunk többségének evidenciája. A humán alaptapasztalat válik itt poszthumán szelleművé (még ha Nancy maga tudatosan kerülte is ezt a terminust, hiszen Nancy gondolatrendszerében mindez nem *poszt*-humán, hanem alapvetően humán tapasztalat: az önmagunkon kívül kerülés, az együtt-lét alaptapasztalata). Nancy tanúságtételében a meghasonlás és elidegenedés modern tapasztalatát felváltja az eredendő többség tapasztalata, és ez a többes nem holmi „szervek nélküli testek” burjánzó virtualitása (mint az e téren is sokat idézett Gilles Deleuze-nél), hanem az élő, valós, saját test, annak minden ismert és ismeretlen bugyrával: mint egy hálózatba kötött ökológiai rendszer – egy nyitott rendszer.

Micsoda különös, idegen én! Nem arról van szó, hogy felnyitottak, *egy tétongó úrt nyitottak bennem, hogy aztán kicserélhessék a szívemet. Inkább arról, hogy ez az úr van, a tétongó nyílást nem lehet visszazárni.* (Minden röntgenfelvételen látható: a szegycsontot összefogó fémszálak elcsa-

⁴ Jean-Luc Nancy: *An All-too-Human Virus*. 10.

⁵ Jean-Luc Nancy: *A betolakodó*. (Részlet). Fordította Horváth Eszter. A tanulmány után végén, függelékben közöljük.

varodtak) Nyitva-zárt vagyok. Van egy nyílás bennem, amelyen keresztül szakadatlanul idegenek közlekednek: immunodepresszorok és egyéb gyógyszerek, melyek feladata az ún. mellékhatások kivédése, kivédhetetlen hatások (mint például a vesekárosodás), szüntelen kontrollok, az egész létezés egy új regiszterben, minden ízében végigpásztázottan. Beszkennelt, több regiszterbe széttelepített élet, melyek mindegyike különböző halálnevek lehetőségeit hozza magával.

Magam vagyok tehát a magamba betolakodó, az összes felgyülemlett és egymással ellenkező módon.

Érzem, de ez sokkal erősebb egy érzetnél: a mindig oly eleven identitásom soha nem volt ilyen metszőn idegen. Az „én” változások ellenőrizhetetlen és kitapinthatatlan sorozatának formális jelzése lett. „Én” és „magam” között mindig volt téridő, most azonban egy bemetszés nyílása, egy vitatott immunitás kérelhetetlensége tátong.⁶ [kiemelések tőlem, H.E.]

Nyitva áll tehát ez a test – ez a korpusz, a vele kapcsolatot létesítők előtt, befogadóan, odaadóan, az együtt-lét minden kiszámíthatatlansága ellenére, bizalommal, jövőbe vetett hittel. A korpuszon élősködő parazita olvasóként nem is tudok ellenállni a csábításnak: befogadom, elsajátítom, átalakítom, továbbadom, továbbviszem.

Ezúttal is megragadom az alkalmat arra, hogy – a többségnek mint parazitikus együtt-létnek a mindennapi élettapasztalatáról szólván, az együtt-lét és a másokra való nyitottság életbevágó kérdésének szellemében – megnyissam Jean-Luc Nancy korpuszát (*au cœur*, mondja a francia, szó szerint a szíve mélyén) a ritkán, túlságosan is ritkán idézett, de mindenhol jelenlévő francia kapcsolatnak. Michel Serres ez a ritkán idézett szellem, a parazitikus kapcsolatok ismeretelméleti, sőt ontológiai modelljének megteremtője. „Beültetem” tehát Serres *parazitáját*, vagyis *A parazita* címen publikált ismeretelméleti okfejtéseit⁷ Jean-Luc Nancy tapasztalatainak, tanúságtevő szövegeinek mélyébe (*au cœur...*) – annak tudatában, hogy a parazitával való együtt-lét kérdésfelvetései jelen élettapasztalataink lényegére, „elevenére” tapintanak. A kényes művelet jeligéje: „Aime l’autre qui engendre en toi l’esprit”⁸ – Szeresd a másikat, szellemed nemzójét.

⁶ Id. Jean-Luc Nancy: *A betolakodó*.

⁷ Michel Serres: *Le parasite*. Paris, Ed. Grasset, 1980.

⁸ Michel Serres: *Le tiers-instruit*. Paris, Ed. Francois Bourin, 1991. 87.

In statu nascendi

Nancy röpke visszaemlékezése tömör, de velős jellemzése Michel Serres-nek, a szellemi társnak:

Úgy gondolom, akárcsak Szókratész, Serres is bögölyhöz vagy villamos rájához hasonlatosnak érezte magát. Nem az a Szókratész, aki semmit sem tud, hanem aki mindent tud, de anélkül, hogy rendszerbe foglalná a tudását, vagy akárcsak igénye lenne a rendszeres tudásra. A tudástalanság szorongásai szintúgy távol állnak tőle. A filozófia eleven, állandó újradezése. *In statu nascendi* gondolkodó – ahogy a történelmet is állandó megújulások, invenciók és leágazások, kiszakadások és mutációk sorozatának látta.⁹

Serres, a Szókratész-követő, bábáskodó, örök újradező, aki mesteréhez hasonlóan bögöly avagy rája képében ösztökéli folyamatos megújulásra a szellemet: a folyton megújuló, születőben lévő, *in statu nascendi* gondolkodó szeszélyesen energikus, kreatív, innovatív karaktere olvasható ki a rövid jellemzésből.

Michel Serres filozófiája valóban olvasható a rendszerfilozófiákra mért elemi csapásként: alapjaiban rengeti meg, töri meg a rendszer zárttságát. Megszünteti autonóm egységét, függetlenségét, egymástól függő rendszereket tételez, abszolút interdiszciplinaritást, abszolút dialógusviszonyt a különböző gondolkodásformák között.

Serres a folytonos újjászületés prófétája, rendszereken innen és túl; szabad szellem, aki átjárását biztosít a rendszerek között, megnyitja őket egymás felé, kommunikációra serkenti őket. Nem véletlenül választja Hermészt enciklopédikus igényű kommunikációelméleti alapművének szószólójául.¹⁰

Az „*in statu nascendi*”-fordulat Nancy kései írásaiban egyre gyakrabban fordul elő – a születőben lévő gondolkodó, az újjászülető gondolkodás igénye túlzás nélkül korszakalkotó jelentőségű. Maga is a születés és újjászületés, a létrejövés és létrehozás gondolkodója, kreatív erő – akárcsak az általa hasonlóképpen jellemzett Michel Serres. Mindketten „szépségben nemző”, alkotó gondolkodók, illetve az alkotásban bábáskodó Szókratész- utódok. Szókratész dialógus-módszere kettejük munkásságának megértésében, sőt, a filozófiájuk között az utóbbi évtizedekben felszínre törő dialógusviszony megértésében is segítségünkre lehet.

⁹ Jean-Luc Nancy : «Un recommencement primesautier de la philosophie» – Libération (liberation.fr)

¹⁰ A Hermész-kvintológia öt kötete: *I. La Communication*. 1968. – a kommunikáció mint utazás, csere, átfordítás. II. *L'Interférence*. 1972. – a „szállítás” filozófiája: kereszteződések, behatolások és feltartóztatások. III. *La Traduction*. 1974. – episztemológia és tudománytörténet. IV. *La Distribution*. 1977. – kommunikációelmélet, termodinamika és topológia összefüggései. V. *Le Passage du Nord-Ouest*. 1980. – Az északnyugati átjáró: a bölcsészet- és természettudományok között.

A szókratészi maieutika a dialógusban résztvevők együttműködésén alapszik, egy közös cél érdekében, ami nem más, mint az igazság világra segítése. Az igazság pedig, ne feledjük, szükségszerűen a „világon kívülről” jön világra – a dialógus a beszélgetők tudáshorizontján kívül eső, tehát kívülről érkező igazság befogadását és megértését teszi lehetővé, „*in statu nascendi*”. A bábának számolnia kell az ismeretlennel, a rendszerfilozófiák újragondolójának pedig a rendszertelennel, amihez nyitottnak kell lennie, bizonyos értelemben rendszeren kívül kell maradnia. Az „*in statu nascendi*”, a születőben lévő gondolatrendszerek bábáitól nem idegen a rendszertelenség, ellenkezőleg, sikerük attól függ, hogy tudnak-e hatékonyan együttműködni az idegennel.

A dialógusból kizárt harmadik

Serres és Nancy konkrét szövegei – jelen esetben a parazita-szövegek között nincs „közvetlen” kapcsolat, nincsenek egymásra hivatkozások, nincsenek konkrét viták vagy dialógusok. Jelentős a szövegek közötti időbeli eltolódás is. A dialógus mégis kialakul, mégpedig annak Serres által leírt, a platóni dialógust újraértelmező szabályai szerint.¹¹

Hogyan is működik a sikeres kommunikáció? A felületes szemlélő azt hihetné, hogy egy párbeszédben – például a platóni dialógusban – két, egymással szemben álló fél kommunikál. Eszmét cserélnek, vitatkoznak, vagy akár csak információkat osztanak meg egymással, egymással szemben állva, a kommunikáció oda-vissza folyamatában, egy kétirányú kommunikációban, amely tehát szembenállókként tételezi a résztvevőket. Nos, Serres nem így látja. Szerinte a beszélgetők egy közös platformon állnak, ketten együtt a közös ellenséggel szemben, és ez a közös ellenség a kommunikációt zavaró, jelentéstelen, értelmetlen alapzaj vagy háttérzaj, a párbeszédnek mindenkor közege, környezete. Ez a bizonyos „háttérzaj”, bár ellen-tételezett, a kommunikáció alapeleme, hiszen csakis valamilyen háttérzaj előterében válik hallhatóvá a párbeszéd tartalma, valamilyen indisztinkt háttérből kiválva, attól elkülönülve. Másrészt viszont a háttérzaj, bármennyire szükséges is a sikeres üzenetközvetítésben, mégiscsak zavaró, megnehezíti, akár meg is akadályozhatja a kommunikációt. Serres megoldása a dilemmára: a kommunikáció egyfajta játék, amelyben a beszélők egymással játszanak, a játék alapszabálya pedig, hogy közösséget kell alkotniuk, szövetségre kell lépniük a zavaró tényezők ellen (legyenek azok a párbeszédbe betolakodó személyek, vagy személytelen interferencia-jelenségek, vagyis betolakodó zajok, a kommunikációt zavaró „külső” tényezők). A beszélgetőpartnerek távolról sem állnak egymással szemben, nem a klasszikus dialektika szabályai szerint játszanak – közös érdek köti össze őket, mégpedig az, hogy közösen harcolnak a párbeszédet, vagyis a kettejük kapcsolatát(!) aláásó, a jelen-

¹¹ Vö. Michel Serres: Le dialogue platonicien et la genèse intersubjective de l'abstraction. In: *Hermès I. La communication*. Paris, Minuit, 1968. 39–46.

tésadás aktusát, vagyis a játék értelmét ellehetetlenítő, a párbeszédük számára érdektelen és értelmetlen, tehát távol tartandó külső tényező (a zavaró háttérzaj) ellen. A párbeszédben beszélők valóban „párban” állnak, ha eszmecseréik közben gyakran szerepet, illetve pozíciót cserélnek is; vagy kimozdulnak az eredeti álláspontjukból amint elmozdulnak egymás felé. A párbeszéd minden dinamikája ellenére a beszélők, amíg „párbeszédet játszanak”, mindig együtt mozognak. Párbeszédet folytatni annyit jelent, mint párban együtt lenni, ehhez viszont tételezni kell egy harmadik felet, amelytől elkülönülve (mintegy annak előterében, abból kiválva) létrejöhet a két beszélő kapcsolata. De nem elég tételezni, be is kell azonosítani, meg kell keresni és ki is kell zárni a harmadikat. A sikeres kommunikáció a zavaró harmadik kizárása. A kommunikáció legkomolyabb problémája nem az esetenként ellentmondó „Másik” (hisz ő, aki csak egy változata vagy variációja az Azonosnak); a komolyan veendő probléma nem más, mint a Harmadik. Serres ezt a bevont/kizárt harmadikat nevezi démonnak – Platón démonjának mintájára, aki hasonlóképpen, kívülről, a gondolatmenetbe erőszakkal behatolva módosítja azt. A Démon a zaj prosopopeiája, mondja Serres¹², hangot ad a zajnak mintegy megszemélyesítve azt.

A Hermész-kvintológia indító, kommunikációelméleti fejtegetéseinek párharcait Serres 1980-ban, *A parazita* címen játssza újra. A démon, a kizárt harmadik itt új szerepben, új leosztásban teljesíti a feladatát: a biológiai élősködőknek a gazdatestet „szipolyozó” életmódjában, vagy a baráti együttléteket megzavaró váratlan vendég szerepében ismét csak a zavaró háttérzaj kommunikációelméleti jelentőségére hívja fel a figyelmet. A háttérzaj, vagy fehér zaj ráadásul, a francia terminológia játékossága révén „bruit parasite”-ként általánosan használt kommunikációelméleti alapfogalom, A metafora parazitikus működése tehát spontán módon előkészítette a terepet Serres gondolatfűzései számára.

A parazita először negatív formában jelenik meg, hibás működésként tekintünk rá, hiba vagy zaj egy adott rendszeren belül – „rossz szemmel nézünk rá”. Megjelenése kiváltja a kirekesztés stratégiáját. A kiinduló rendszerünk (testünk, környezetünk, világképünk) fenntartása elsődlegesnek tűnik, a parazita feltűnése pedig egy esetleges balszerencse, aminek még a lehetőségét is ki kell zárni. Ez a megközelítés azonban figyelmen kívül hagyja azt a tényt, hogy a parazita, akár csak a démon vagy a dialógus harmadikja, a rendszer szerves része. Azáltal, hogy megtapasztalja, a rendszer kapcsolódik hozzá, kezeli, integrálja – és ezzel egy egyszerűbb szintről egy összetettebb szintre lép. A parazita végső soron, akár csak a platóni démon, a rendszerben zavart keltve biztosítja a rendszer fejlődését. A parazita a fejlődés alapfeltétele: a rendezetlenség képviseletében a rend lehetőségfeltétele. Végső soron tehát a parazita belülről a rendetlenség elsőbbségét tanúsítja, amikor a rendetlenségből és a rendetlenség révén egy összetettebb rendet hoz létre. Valami újat: az irracionálisnak a racionálison való „élősködése” átírja a ráció szabályait, az új szabályok létrejöttének feltétele a szabálytalan együtt-működése a ráció fejlődésének csiki-csuki játékában.

¹² Michel Serres: *Le dialogue platonicien...* 39–46.

Parazita-dinamika

Michel Serres könyvei többnyire „nehéz” olvasmányok, ez alól *A parazita* sem kivétel: szabálytalanok, zavarosak, az elemzések alapjául szolgáló irodalmi, tudományos és filozófiai szövegeket egyre összetettebb rétegek fedik – vendégszövegek, költői képek, allegóriák beláthatatlanságig bonyolított hálója. Serres nem pusztán elméleteket állít fel, pl. az élősködés jelenségéről, dimenzióiról. Inkább a mindenhol, az elméletben is jelen lévő parazitát, sőt magának az elméletnek az élősködő jellegét igyekszik működésében megmutatni. Az élősködés létmód, melyben az élősködő és a gazdatest nem választható el egyértelműen, nem tudjuk egyértelműen megállapítani, hol kezdődik az „illusztráció”, és hol ér véget a tudomány, a logika vagy a filozófia diskurzusa, vagy milyen szabály szerint íródnak egymásra a különböző műfajú vendégszövegek. *A parazitában* a Genézis, az Apostolok cselekedetei, az Odüsszeia, Xenophón, Platón, Molière és Rousseau szövegei fonódnak össze La Fontaine tizenhárom fabulájával. Serres gondolatai a szövegek olvasatának cizellált mintázatai mentén íródnak bele – mondhatnánk *be-léhatolnak* – a szövegösszefüggések hálózatába. Michel Serres természetesen maga is parazitaként olvas és ír, és Serres-t olvasva hamar kiderül, hogy magunk sem tehetünk másként. Olvasóként élősködünk az olvasott szövegen. Íróként még a magunk olvasatán is.

A parazitikus kapcsolat alapmodellje La Fontaine *A városi és a mezei patkány* című fabulája.

A városi patkány egyszer
meghívta a mezeit,
s jó, polgári ételekkel
úri tálakat terít.

Fínom perzsaszőnyegen volt
minden, mit nagy konyha ád;
bő, vidám bendőtömés folyt,
jól evett a két barát.

A lakoma nem ért véget,
még kínálást hallani,
mikor a szép ünnepséget
megzavarta valami.

Zaj hallatszik s innen-onnan
gyanus léptek neszei,
a városi patkány surran
s követi a mezei.

Ujra csend lett, visszatérnek

mindketten a résen át;
s szól a gazda a vendégnek;
«Itt a hús, folytassa hát!
– Elég volt, – felelt a másik,
holnap én hívom meg Önt.
Úri koszt nem lesz rogyásig,
de nagyúri lesz a csönd;
semmi sem rémít a réten,
úgy eszünk. Nem élvezet,
hogyha jódolgunk felett
rettegés lapúl sötéten!”

(Radnóti Miklós fordítása)

A vendég élősködik a vendéglátón, ez élősködik a gazdán, akinek terményeit viszonzás nélkül bekebelezi – de a gazda sem független termelő, viszonya a földhöz, amit megművel, az állatokhoz, amelyeknek tejét issza, húsát eszi, több mint problémás. A gazda is élősködő – és a viszony még csak nem is egyirányú, hiszen nem pusztán a földjén, de tulajdon élősködőin is élősködik. Amikor a ház ura felkel (talán a patkány-lakoma zajára), az általa keltett zaj megzavarja a lakomát. A felerősödő háttérzaj megváltoztatja az éppen fennálló rendszert: most az ember az, aki élősködik a patkányok lakomáján. La Fontaine meséjében a lakomát megszakító zaj is parazitaként funkcionál (a „*bruit parasite*” kifejezés tehát nem alaptalan játékosság a szaktudományos terminológiában – La Fontaine példájában a kifejezés „szó szerint” érthetővé válik)

A parazitizmus egy olyan viszonyulási forma, ahol a pozíciók nem jelölhetőek ki egykönnyen. A zaj mindig ott van minden kommunikációs csatorna mélyén. Egy kicsit hangosabb vagy egy más-honnan érkező zaj átalakítja a kapcsolat jelentését, és új rendszert hoz létre. Az alapfelállás bármelyik pillanatban változhat, és, mivel zajforrásnak sosem vagyunk hiányában, változik is: a parazitalánc elemi hálójában a három pozíció a végtelenségig cserélődik. Így Serres az egymáson élősködők lineáris modellje helyett a hármas elágazás modelljét részesíti előnyben, ahol a három hely egyenértékű, ahol mindhárom fél egyenlő távolságra van egymástól, és a harmadik minden pillanatban jelen van.

Az alapvető kapcsolat a gazdatest és a parazita kapcsolata, de minden zavarral, minden megszakítással megszűnik az alapkapcsolat, illetve új konfigurációba megy át. A parazita minden rendszer lehetőségének és ellehetetlenítésének feltételévé válik, arra kényszerítve azt, hogy minden alkalommal újrakonfigurálja magát, kizárva a zavarforrást – vagyis kiűzze a parazitát, mint bűnbakot, és ezzel egyúttal új helyet jelöljön ki számára a játékban.

Amit rendszerként, adott esetben szervezetként rögzítünk a tudatunkban, az nem a „rend” egyen-

súly-állapota. Serres szerint az egyensúly nem más, mint ideiglenes lassulása az átváltozások megállíthatatlan folyamatának. Serres nem ismer stabil rendszereket, csak „fekete dobozokat”¹³, melyeket zárt formában (kaotikus tartalmukat elrejtve) logikai egységként használva ideig-óráig elfedjük a tudatlanságunkat – vagy inkább *tudástalanságunkat*: azt a tapasztalatot, melyben, akár csak Szókratész, tudjuk, hogy nincs tudásunk, mert a „tudás” mint birtokolható objektum (az „objektív tudás”, mint olyan), nem létezik. Tovább pontosítva: a tudás nem birtokolható tárgyként létezik, folyamatos átalakulásban lévén kifolyik az ujjaink között, nincs statikus, rendezett, logikus egyensúly-állapota, mert a tudás dinamikus, sőt, Serres parazita-könyve szerint termodinamikus – a parazita pedig az a tényező, ami mozgásba, „izgalomba” hozza a tudásformákat, katalizálja a gondolatfolyamot. A parazita egy katalizátor; nem pusztán „paralizátor”, a rendszer gyilkos leállítója, hanem annak a tudatlanság által rákényszerített kereteiből, az ún. „fekete dobozból” való kiszabadítása; felszabadítja a rendbe fojtott energiákat.

„Én” és „mi”: a kvázi-objektumok virtualitása és realitása

Az ideiglenes tudás-egységeink a tudástalanság energetikájának alávetett létezők: szubjektumok, objektumok, közelebbről szemlélve kvázi-szubjektumok és kvázi-objektumok. Olyan, a virtuális és reális határán mozgó létezők, amelyek nem tárgyszerűek, nincs meghatározott tér-idő struktúrájuk, kontúrjaik, határaik, egyedi jellemzőik: nem a szó hagyományos értelmében vett „valós” tárgyak, hanem valóságteremtő relációk. A kváziobjektumok mozgása hozza létre azt a játékteret, amelyben a létezők a játék szabályai szerint játszhatják a szerepüket, elfoglalhatják a helyeiket, betölthetik a funkcióikat. Ilyen kváziobjektumok a vallásos, politikai, gazdasági életünket szervező értékek, szimbólumok: a kultuszt vezérlő véráldozat, a csoport-identitásunkat biztosító bűnbak (mint „kizárt harmadik”), a gazdaságainkat szervező pénz, vagy futball dinamikáját meghatározó labda.

A résztvevők a játék dinamikája szerint szüntelen helyváltoztatásban vannak, mint megannyi futballjátékos (kvázi-szubjektumok), akiket a labda (kvázi-objektum) mozgása tart játékban. A személyes és közösségi létünk megszokott rendje ebben a játékban oldódik fel.

A szubjektumról focizás közben sokkal többet megtudhatunk, mint Descartes fűtött szobájában – volt abban valami gyilkos. [...] A labda, ez a szubjektumot megjelölő vagy kijelölő kvázi-objektum (megjelöl, ahogy a levágandó vagy feláldozandó állatot szokás), az interszubjektivitás meglepően hatékony eszköze. Általa tudjuk, mi mindannyian, mikor és hogyan

¹³ Michel Serres: *Le parasite*. Paris, Ed. Grasset, 1980. 99.

válunk szubjektumokká, mikor vagyunk, illetve mikor nem vagyunk már szubjektumok. Mi is ez a „mi”? Az „én” ingadozásainak pislákolása. Az „én” a játékban közkezen forgó zseton, egyik kézből a másikba, ez az átmenet, a passzok összjátéka, az ének állandó áthelyezése: az áthelyeződés folyamatában alakul ki a közösség. Adott pillanatban „én” szub-jektum vagyok, amennyiben alá vagyok vetve [*sub-jectum*] az értékek cseréjének, bármikor alá-hullhatok, eleshetek, a többiek kompakt masszája alá kerülhetek, és akkor te felváltasz, átveszed az „én”-szerepet és énné válsz [...] A „mi” az „én”-ek pillanatnyi felvillanásának és elhomályosulásának játékában alakul ki. A „mi” az „én”-ek közötti passzok révén jön létre. Az „én” cserélhetőségének köszönhetően. [...] Olyan ez, mintha egy adott csoportban az „én” és a „mi” nem lenne megosztható érték. Ha a másikonál van a labda, akkor már nincs nálam [nem én játszom]. Ahhoz, hogy felfogjuk a „mi” jelenségét, értenünk kellene a passzt. A passz pedig az, ami leválik az „én”-ről, elhagyja, leválik róla, amivel „átadom magam”. Hogyan adhatjuk át „magunkat”, a tulajdon énünket, lehetséges ez? Van erre a célra kvázi-objektumaink, ill. kvázi-szubjektumaink, melyekről nem tudható, hogy létezők-e vagy inkább kapcsolatok, létezés-darabkák vagy kapcsolattöredékek. Általuk meghaladható az individuáció elve. Mintha egy gesztussal fel tudnánk adni a szuverenitásunkat. A „mi” nem az „én”-ek összessége, hanem az „én”-ek cseréjéből adódó újdonság, a funkció felvállalásából vagy visszamondásából, ahogyan „én” belép a játékba, majd kilép onnan. A „mi” nem az ének csoportja, sokkal inkább az én[funkció] átadásainak összessége, azok halmaza. A maga nyers valójában az extázisban, a részegségben látható, vagyis az individuáció eltűnésekor. A kvázi-objektum az extázis létrehozója, a test a kvázi-objektumnak rendeli alá magát. Emlékezzünk csak, a test a labda körül forog, követi a labdát, a labda irányít. Emlékezzünk a ptolemaioszi forradalomra, amelyben nyilvánvalóvá vált, hogy képesek vagyunk az extázisra, képesek vagyunk kilépni az egyensúly-állapotunkból, hogy képesek vagyunk a középpontunkat önmagunkon kívül helyezni. A kvázi-objektum ennek a decentralizációnak a végrehajtója. Tehát, akinél a labda, az a center, ő az ex-tázis irányítója. [...] Ez a részvétel, semmi köze a megosztáshoz, leg-

alábbis a megosztásnak a „feldarabolás”, ill. a darabok elosztása értelmében. A részvétel az „én” átpasszolása – vagyis „én” mint individuum, mint létező, átadom magam a kvázi-objektumnak, amely tulajdonképpen nem létezik, de körbejár [átjárja a játékot]. Ez pedig nem más, mint a létezésnek relációvá való transz-szubsztanciációja. Elhagyjuk a létezést a relációért. A közösség ex-tázisa az „én”-ekről való lemondás a kapcsolatok hálójában – ami különösen veszélyes momentum. Mindannyian a létezésünk határán vagyunk. Az „én” azonban, mint olyan, ekkor sem tűnik el: körbejár mint kvázi-objektum, ill. a kvázi-objektum által”.¹⁴

Jean-Luc Nancy szívátültetés általi újjászületése Serres passz-allegóriájának tökéletes testi megvalósulása: az átültetés aktusában (a szív átpasszolásában) két „én” találkozásában és együttjátszásában folyik tovább az éle – két „én” magán kívül, kölcsönös ex-tázisban, két a játéknak alávetett szubjektum kölcsönös meghatározottságban. A műtetre következő közel harminc év testi-szellemi tapasztalatai a Serres által 1980-ban megírt parazitikus játéktérben válnak az együtt-lét valós tapasztalatává. „Micsoda különös, idegen én! – csodálkozik magára Nancy *A betolakodó* fentebb idézett passzusában. Nyitva-zárt vagyok”, kicsit lejjebb pedig „*Magam vagyok tehát a betolakodó, a saját magamba hatoló sokszínű, sokoldalú másság. Érzem én, de sokkal erősebb egy érzetnél: tulajdon, mindig is tudatosan megélt identitásom idegensége sosem volt ennyire erőteljes. Az „énem” nyilvánvalóan változások ellenőrizhetetlen és kitapinthatatlan sorozatának formális jelölője lett*”.¹⁵

¹⁴ Michel Serres: *Le parasite*. 306. A saját fordításomban megadott szöveget eredetiben is idézem a sokrétű, játékos jelentések miatt: „Ce qu’il faut arriver à penser, pour calculer le nous, c’est, justement, la passe. Or elle est abandon du je. Peut-on donner son propre je? Il y a des objets pour le faire, de quasi-objets, quasi-sujets, dont on ne sait s’ils sont des êtres ou des relations, des lambeaux d’êtres ou des bouts de relation. Par eux, le principe d’individuation peut se transmettre et se gommer. Il y a là quelque chose et quelque geste qui ressemble à un abandon de souveraineté. Le nous n’est pas une somme de je, mais une nouveauté produite par légations du je, par concessions, désistements, résignations du je. Le nous est moins un ensemble de je que l’ensemble des ensembles de ses transmissions. Il apparaît brutalement dans l’ivresse et l’extase, anéantissements du principe d’individuation. Cette extase est aisément produite par le quasi-objet, dont le corps s’est fait serviteur ou objet. On se souvient comment il tourne autour de lui, comment le corps suit le ballon et lui donne le gouvernement. On se souvient de la révolution ptolémaïque. Elle montre que nous sommes capables d’extase, d’écart à notre équilibre, que nous pouvons placer notre centre hors de nous. Le quasi-objet se trouve investi de ce décentrage. Dès lors, qui le tient a le centre et gouverne l’extase. La vitesse de la passation l’accélère et lui donne existence. La participation est cela même et n’a rien à voir avec le partage, au moins pensé comme une division des parts. La participation est la passation du je par la passe. C’est très exactement l’abandon de mon individu ou de mon être dans un quasi-objet qui n’est là que pour circuler. C’est rigoureusement la transsubstantiation de l’être en relation. L’être est aboli pour la relation. L’extase collective est abandon des je sur le tissu des relations. Ce moment est un danger extrême. Chacun est au bord de son inexistence. Mais le je comme tel n’est pas supprimé pour autant. Il circule toujours, dans et par le quasi-objet.”

¹⁵ Id. Jean-Luc Nancy: *A betolakodó*.

Noise

Serres „*in statu nascendi*” filozófiájának *A parazitára* következő állomásában magának a születésnek, genezisnek az átpozicionálására vállalkozik. A *Genezis*¹⁶ az indisztinkt sokaságok ontológiai/ ismeretelméleti megközelítése: tömegjelenségek, csordák, hordák, csapatban mozgó, a teret benépesítő életformák, a tenger, az erdő, ködök és felhők, üvöltően haragos viharok, viharos emberi kapcsolatok – sokaságok, amelyekre nem hat az individuáció elve. Nyitottak, határtalanok, meghatározatlanul terjeszkedők. Mozgásuk szabálytalan, turbulens, szédítő „zajgás” – „noise”, visszhangzik a szövegben az elhomályosult jelentésű régi francia szó: hangzavar, a veszekedések kakofóniája, kaotikus zavargás, morajlás és a morajló tengertől, tengeritől [*nautique*] elválaszthatatlan, émelygés [*nausée*], szédülés. A könyv eredendően a *Noise* címet viselte volna, végül az első megközelítésben beszédesebb *Genezis* lett a cím, de a „genezisben” természetesen lekövethető a „noise” indisztinkt, ősi, kaotikus, a kezdeteket idéző morajlása: a *noise* a létrejövés háttérzaja. Ezt a háttérzajt teszi hallhatóvá Serres genezis-könyve, ezt tekinti a létrejövés, a születés alapzajának – a korábbiakban parazitikusként megismert háttérzaj kommunikációelméleti alapelemből itt ontológiai dimenziókra nyit.

Hiba lenne Serres játékos, költői, messzemenően parazitikus szövegeit egyfajta kortárs mitológiai aként értelmezni. A *Genezis* morajló őstengerének habjaiból ugyan Afrodité bukkan fel, a szépség az első létrejövő, aki, mint egy „*belle noiseuse*”, a mű-alkotás, a világ létrejöttének elsődleges instanciája. Balzac *Az ismeretlen remekmű* című novellájának értelmezése a *Genezis* kulcsa: eredeti címe: *La belle noiseuse*, vagyis a „a szép bajkeverő”, Serres értelmezésében a műalkotás világteremtő jellegére utal, a Frenhofer *in statu nascendi*-festményén látható kaotikus vonalak közül kilépő isteni részlet, a megkapó erejű lábfej a létezésbe szó szerint belépő, létrejövő mű ikonikus képe. A mitológia azonban csak egyike a Serres gondolkodását megtermékenyítő parazitáknak. Serres tudós elme, képzett, sőt gyakorló matematikus, filozófusként is elsősorban episztemológus – ha a sokaság újragondolását világteremtő erejűnek tekinti, az nem pusztán az ún. „költői szabadság” túlhajszolása a mítoszteremtés irányába. Az elméletnek tudományosan is állnia kell. A természettudományok, bölcsészettudományok, művészetek együttműködése Serres minden munkájában alapvető fontosságú; *A parazita* és a *Genezis* különösen jó példa az inter- és transzdiszciplinaritás revelatív erejére. Úgy is mondhatnánk, hogy a természettudományok, bölcsészettudományok, alap- és alkalmazott tudományok, művészet-költészet számtalan formája összejátszik Serres-nél a sokaság elméletének sokaságként való létrehozásában. Abban tehát, hogy a „diskurzus tárgyának” objektív, vagyis kívülről történő leírását felválthassa annak performatív megvalósítása: „behatóan”, „körültekintően” megvizsgálva a tárgyat, gyökeresen átalakítva a diskurzust magát. A műfaji keretek nem jelentenek akadályt egy parazitikus gondolkodónak.

¹⁶ Michel Serres: *Genèse*. Paris, Grasset, 1982.

Michel Serres és Jean-Luc Nancy nem ismernek határokat, az „együtt-lét” és a „sokaság” gondolkodóiként egymásra rezonáló művek létrehozói, olyan önálló gondolkodásformáké, melyek lényegükből fakadóan azonnal kapcsolatba lépnek egymással, világra jöttük első percétől hálózatot alkotnak, egymással kölcsönhatásban, egymáson élősködve alakulnak. A hálózat természetesen rendkívül szerteágazó: Whitehead, Bergson, Deleuze, Derrida, Latour, Haraway (hogy csak a legaktívabb, legintenzívebb csomópontokat említsem), a közöttük létrejött rezonancia-mezőben alakul a kortárs gondolkodás. Ebben a konstellációban a parazita gondolatok innovatív potenciálja tagadhatatlan. Igaz-e, hogy napjaink szellemiségét a parazita gondolkodás uralja? Serres-rel szólva, analitikus, paralitikus és katalitikus vonatkozásait egyaránt megtapasztalhatjuk – a magam részéről, itt és most, fontosnak tartom az „együtt” katalitikus hatásait kiemelni: a parazitákkal való együtt-létünk az innovatív, kreatív erők felszabadulását eredményezi, ami kétségkívül ígéretes, előremutató jelenség a kortárs filozófia sokszínű palettáján.

Merjünk gyerekek lenni, újítsunk, alkossunk! – írja az idős Nancy, élete utolsó parazita-tapasztalatának konklúziójaként. Serres, a Szókratész-követő pedagógus-filozófus, a módszert is kijelöli: a dialógust annak tudat-módosító potenciálja teszi újra aktuálissá, a parazita-filozófia játék- vagy küzdőterévé. A másikkal való kapcsolat, a másokra való nyitás, a másikkal való együtt-gondolkodás az innováció, sőt, az *invenció*, vagyis az új eljövételének, világra-jöttének kulcsa. Az együtt-lét ugyanis, legyen az Jean-Luc Nancy vagy Michel Serres útmutatásait követő együtt-gondolkodás, szükségszerűen megnyitja a bezáródásra hajlamos tudatot: beengedi a párkapcsolatba az azt továbbvivő, továbbfejlesztő harmadikat. „Aime l'autre qui engendre en toi l'esprit.”¹⁷ – a szellem az egymásra nyitott együtt-gondolkodók alkotása.

Az egyetlen és mindent fénybe borító nap alatt létrejött a tudás egysége. Hajnala kioltotta a különféle csillagok sokaságának fényét. Kelet felől semmi új nem érkezik. Nincs új a Nap alatt, amióta, a fény korának beköszöntével, az ő tüze világít be minket: a görögök Napja, az egy igaz Isten és a klasszikus tudás, Platón óta, Salamon bölcsessége felől, a Napkirály és a Felvilágosodás óta – a nappali tudás fölött eljárt az idő. Ezek a nevek, ezek az elvben újabb korok, semmi újat nem hoztak: ugyanaz az egyetlen és időtlen Nap uralta őket.

Most pedig valami új jön. Nem helyezkedik szembe naivul a nappal, mint tudatlanság a tudással [...], éjsötétje színfoltokkal terhes, benne a tudás minden napfényes tapasztalata. Egy harmadik tudásforma jön felszínre, mint színes harlekin: az űr-kutató holdkórosok a nappalok tapasztalatait

¹⁷ Michel Serres: *Le tiers-instruit*. 87.

az éjszakáival vegyítik, az éjszaka ugyanakkor befogadja az idegen galaxisok fényét, a fekete lyukak sötétjét; ez a keverék egy harmadik típusú fényt eredményez.

Magunk mögött hagytuk a platóni jót, a Felvilágosodást, a klasszikus tudás minden mást kizáró győzelmét, atyáink egységesített történetét. [...] Íme, elérkezett a pislákoló fények kora. A tudás bevilágítja a helyet. Remegőn. Színesen. Törekenyen. Kevert színekkel. Bizonytalanul. Meghatározza a helyet. Árnyalt. Zsúfolt. Egy fénypászma tisztásában, tarkabarka porfelhőben, az atomok táncot járnak. A Napkirály babérjai a porban. Fénye immár nem ragyogja be az egyetemes mindenséget, halványan pislákol az általános porzásban. Ez a lokális fények, felvillanások és elsötétülések kora, a sziporkázó ragyogás kora. A fényről szólván, talán előtérbe kerülhet most már a kromatizmus is, nem pusztán az egység, a sebesség, a világosság?¹⁸

Hogy emberi-e ez a tudás, esetleg „túlságosan emberi”? Kétségkívül mélységesen az, amennyiben az ember immár képes a szivárványt meglátni az Örök világosság minden árnyalatot magába fogadó fényében: a mások sokaságát, sokféleségét, a több-mint-emberi kapcsolatok sokszínűségét. A poszthumanizmus távolról sem az emberi temetése: a megújulás, az újjászületés lehetősége. Élünk vele!

¹⁸ Michel Serres: *Le tiers-instruit*. 87.

Függelék

Jean-Luc Nancy

A betolakodó

(részlet)

Nincs semmi olyan undorítóan haszontalan és felesleges, mint a szívnek nevezett szerv, melynél aljasabb eszközt az élőlények ki sem találhattak volna arra, hogy belém pumpálják az életet.

Antonin Artaud

A betolakodó erőszakkal, meglepetésként vagy megtévesztés útján hatol be, minden esetben jogtalanul és anélkül, hogy fogadták volna. Az idegenben kell lennie valaminek a betolakodóból, enélkül elveszítené idegenségét. Ha joga van a belépésre és a tartózkodásra, ha már várják és fogadják, anélkül, hogy legalább részben váratlan vagy nemkívánatos lenne, akkor már nem betolakodó, és nem is idegen többé. Tehát sem logikailag nem megengedhető, sem etikailag nem elfogadható, ha az idegen érkezéséből minden tolakodást kiiktatunk.

Bárha megérkezett, idegen marad, s mindaddig, amíg valóban idegen, ahelyett, hogy egyszerűen „meghonosodna”, továbbra is érkezőfélben van: nem szűnik meg jönni, és érkezése bizonyos szempontból továbbra is tolakodás: vagyis jogszerűtlen és megszokhatatlan, zavart okoz, felbolygatja a bensőségességet.

Ezt kell tehát megfontolnunk, ami azt jelenti, hogy e szerint kell cselekednünk is: máskülönben

az idegen idegensége felszívódik, mielőtt átlépné a küszöböt, és szó sincs már idegenségről. Az idegen fogadásának szükségszerűen együtt kell járnia a tolakodás megtapasztalásával. Többnyire nem akarjuk ezt beismerni: a tolakodás motívuma maga is betolakodóként jelenik meg erkölcsi érzékünkben (a „politikai korrektség” jelensége az egyik legjobb példa erre). Pedig a betolakodás elválaszthatatlan az idegen igazságától. Az erkölcsi korrektség feltételezi, hogy az idegent úgy fogadjuk, hogy a küszöbön megszüntetjük idegenségét: azt diktálja tehát, hogy egyáltalán ne fogadjuk. Az idegen viszont nem adja fel, tolakodik, betör, behatol. Ezt olyan nehéz elfogadni, sőt, talán felfogni is...

Én (ki ez az „én”? éppen ez a kérdés, a régóta fennálló kérdés: ki a kijelentés szubjektuma, aki mindvégig idegen marad kijelentése tárgyától, melyben szükségszerűen betolakodó, ám mégis a kijelentés motorja, kuplungja vagy szíve) – tehát én körülbelül tíz évvel ezelőtt megkaptam valaki más szívét. Beültették. A saját szívem (épp a „saját” lesz itt kérdésessé, mindenki felfogta már – vagy egyáltalán nem is, és nincs itt semmi sajátosan felfognivaló, nincs semmi rejtély, talán még kérdés sincs: csak egy szívátültetés egyszerű ténye – ahogy az orvosok mondanák) – a saját szívem működésképtelen lett, sosem tudtam meg, hogy miért. Hogy életben maradhassak, egy másik szívét kellett befogadnom.

(Vajon milyen „program” keresztelte itt az én saját fiziológiai programomat? Alig húsz évvel korábban még nem létezett szívátültetés, főleg nem ciklosporin alkalmazásával, ami megakadályozza a beültetett szerv kilökődését. Húsz év múlva bizonyára másféle beültetések is lesznek, más módszerekkel. A személyes történet esetlegessége keresztetődik a technikatörténet esetlegességével. Ha korábban történik, már halott lennék; ha később, másmilyen túlélő. De az „én” mindig a technikai lehetőségek szorításában találja magát. Ezért hiábavaló az a vita, amelynek tanúja lehettem: voltak, akik a szívátültetést metafizikai kalandnak tekintették, és voltak, akik technikai teljesítménynek tartják – mindkettő igaz, az egyik magába foglalja a másikat).

Attól a pillanattól kezdve, hogy közölték velem: szívátültetésre van szükségem, minden jel és jelentés bizonyossága megingott. Nem gondolkodtam, persze, a cseréken, nem tettem semmit tudatosan, nem volt helye mérlegelésnek. Egyszerűen, a maga fizikai egyszerűségében úrt éreztem a mellkasomban, mintha elakadt volna a lélegzetem, és semmi, de abszolút semmi lehetőségem nem volt, és ma sincs, szétválasztani az organikust, a szimbolikust és a képzeletbelit, vagy elválasztani a folyamatost a megszakítottól: mintha még ugyanaz a lélegzetvétel lett volna, ami akkor furcsamód egy észrevétlenül feltárult barlangon suhant át, és ugyanaz a képzet, hogy átkelek egyik partról a másikra, miközben állok a hídon.

Ha a szívem magamra hagyhatott, vajon milyen mértékben volt az „enyém”, volt a „saját” szervem? Egyáltalán: szerv, az én szerves részem volt-e? Már több éve ismertem az érzést, a szívem dobbanását, ritmuszavarait, de tulajdonképpen semmi igazán jelentős (inkább gépi adatok, mérések voltak, pl. az „ejekciós frakcióé”, aminek annyira tetszett a neve): nem egy szervet, nem mélyvörös, vérerekkel tűzdelt izomtömeget kellett akkor hirtelen magam elé képzelni. Nem „az én szüntelenül dobogó szívemet”, hiszen ugyanúgy nem volt jelen számomra, mint a talpam boltozata járás közben.

Idegenné vált, elpártolt tőlem, és ettől lett betolakodóvá: megtagadott engem, szinte kilökődött a testemből. Az ajkaimon éreztem, mintha csak romlott étel kívánkozott volna ki belőlem. Valami hányinger-féle, de alig érezhető. Finom elmozdulás önmagamtól. „Én” ott voltam, nyár volt, várnom kellett, s valami kivált belőlem, illetve ez a valami benenm bukkant fel, ott, ahol eddig semmi sem volt: semmi, csak „saját magam” tulajdon elmerülése magamban, aki sohasem azonosította magát ezzel a testtel, még kevésbé ezzel a szívvel, és aki most hirtelen magát nézte. Például, később, lépcsőn felfelé menet, minden egyes extraszisztolés dobbanást érezve, ahogy a kavics leesik a kút fenekére. Hogy válunk képzetté a magunk számára? És funkciók együttesévé? S hová tűnik az az erőteljes és néma bizonyosság, amely mindezt összegyűjtött történet nélkül is egybetartotta?

A szívem számomra idegenné vált: pontosan azért válhatott idegenné, mert „bennem volt”. Az idegenség csak akkor jöhet kívülről, ha előtte belülről felmerül. Micsoda úr nyílt hirtelen a mellkasomban, vagy a lelkemben (a kettő végtére is ugyanaz), amikor azt hallottam: „szívátültetésre lesz szükség”... Ilyenkor a szellem a semmibe ütközik: nincs mit megérteni, nincs mit tudni, nincs mit megérezni. Valami, a gondolkodásunktól idegen test, mégis behatol, betolakszik. Innentől kezdve velem marad ez az üres fehérség, maga a gondolkodás és ugyanakkor annak ellentéte.

Egy szív, amely csak félig-meddig működik bennem, csak félig lehet enyém. Kívül kerültem magamon, nem voltam már teljesen „magamban”. Már máshonnan jövök – vagy sehonnan. Egy idegenség tárul fel a legbensőbb együttlét „szívében”. De a bensőséges itt nem elég kifejező: az otthonosság szívében a „szív” eddig sosem adott hírt magáról. Mostanáig annyira idegen volt, hogy érzékelni sem lehetett, még jelen sem volt. Mostantól kihagy, és ez a hiány utal vissza önmagamhoz. „Én” vagyok, mert beteg vagyok. (A „beteg” nem pontos kifejezés: hiszen nem fertőzött, inkább rozsdás, merev, működésképtelen). Nem én robbantam le, hanem az a másik, a szívem. A szívet, amely mostantól betolakodó, ki kell ebrudalni.

Mindez persze csak akkor történik meg, ha magam akarom – és mások is velem együtt. „Mások”:

a hozzám közel állók, de az orvosok, és végül jómagam, akire minden korábbinál hangsúlyosabban megkettőződve vagy megsokszorozódva bukkantam rá. Mindenkinek egyszerre, még ha más-más indítékból is, egyet kell értenie abban, hogy érdemes meghosszabbítani az életemet. Nem nehéz elképzelni, milyen összetett azoknak az idegenek halmaza, akik a legbelsőbb „énembe” hatolnak. Hagyjuk is most a hozzám közelállókat, tekintsünk el még saját „magamtól” is (az énemtől, amely, mint említettem, megkettőződik, saját hasonmásává válik: a józan ítélőképességemnek furcsa felfüggesztésében valami arra késztet, hogy magamat haldoklónak lássam – nem lázadok ellene, nem is vonz a vég... az ember csak érzi, hogy a szíve kihagy, arra gondol, hogy meg fog halni, érzi, hogy nem fog többé semmit sem érezni). Ott vannak az orvosok – egy egész csapat –, akik beavatkoznak, mégpedig sokkal intenzívebben, mint gondoltam volna: először meg kell ítélniük, hogy alkalmas vagyok-e a transzplantációra, majd javasolniuk, de nem erőltetniük kell a beültetést (hiszen figyelmeztetnek, hogy lesznek utókezelések, kellemetlen „következmények” – de semmiről sem biztosíthatnak, miről is biztosíthatnának? Nyolc évvel később, egyéb problémák sorozata után, rákos lettem a kezelés következtében – de ma is élek: ki tudja megmondani, hogy mi az a fájdalom, ami „megéri”, és miféle fájdalom?).

De az orvosoknak, mint azt apránként megtudom, dönteniük kell arról is, hogy felvegyék a nevem egy várólistára (és az én esetemben még engedniük kellett a kérésemnek is, hogy csak a nyár végén kerüljek fel rá, ami feltételez egy bizonyos bizalmat a szívem teherbírásával kapcsolatban), amely lista egyéb döntéseket hívott elő: egy másik transzplantációra váró beteget említenek, aki azonban túl gyenge ahhoz, hogy kibírja majd az utókezelést, különösen a gyógyszeres kezelést. Azt is tudom, hogy csak 0 pozitív vércsoportú szívet kaphatok, ami tovább korlátozza a lehetőségeket. Soha nem fogom feltenni a kérdést: hogyan dönt az ember, és ki dönt, ha egy rendelkezésre álló szerv több potenciális befogadónak is megfelel? A kereslet itt köztudottan meghaladja a kínálatot... A túlélésem, rögtön a kezdetektől, egy különös, idegen dolgokkal és idegen emberekkel átszótt, bonyolult folyamatba van beírva.

Miben kell végül mindannyiunknak egyetértenünk a végső döntés érdekében? A túlélésemben, amit végsősoron nem tekinthetünk „szükségszerűnek”. Ugyan miért „kellene” életben tartaniuk? Miért pont engem? Miért fontos bárkinek is „túlélni”? Mit jelent „túlélni”? Egyáltalán jó-e ez a kifejezés? Az élet hossza önmagában jónak számít? Ötven éves vagyok akkor: csak egy XX. század végi fejlett országban számítok fiatalnak... Két-háromszáz évvel ezelőtt nem számított botrányosnak egy ötvenéves ember halála. Hogy is juthat eszembe a „botrányos” kifejezés ebben a helyzetben? Miért és hogyhogy nincs „ideje a halálnak” számunkra, 2000-ben élő „fejlett” nyugatiak számára (nyolcvan év előtt mindig korai – és a korhatár egyre csak tolódni fog). Egy nap az egyik orvos, nem találván más magyarázatot a kardiomiopátiámra, azt mondja: „a maga szívét ötven évre programozták”. De mit kezdjek én ezzel a

programmal, akinek számára nem válik sem sorssá, sem gondviseléssé? Ez a kurta, programozott szekvencia egy általános ütemterv hiányának szelete.

Hol itt a mérték, a helyes mérték és az igazságosság? Ki méri meg, és ki mondja ki? Ebben az egész ügyben minden máshonnan, kívülről fog érkezni – ahogy máshonnan érkezett a szívem, a testem; ők „bennem” a máshol. [...]

Ez a többszörösen idegen, mely behatol az életembe (az el-elgyengülő, a csupán meglepő elhagyatottságból lassan a rosszullétbe áthajló életembe) nem más, mint a halál, pontosabban az élet/halál: az lét folytonosságának felfüggesztése, megszakadása, melyben nekem nem sok tennivalóm akad, az én-nek nincs sok köze hozzá. Lázadás és elfogadás egyaránt idegenek a helyzettől. De minden idegen. Mindenekelőtt idegen a túlélés eszköze és módja: milyen is lehetne, ha egy szívet kicserélnék? El sem tudom képzelni, meghaladja minden a képzelőerőmet. (A teljes mellkas feltárása, a beültetendő szerv megfelelő állapotban tartása, a vér keringetése a testen kívül, az véredények összekapcsolása... A sebészek szerint, hallom, ez utóbbi jelentéktelen: a koszorúerekben a véredények sokkal kisebbek. De ez mit sem számít: a szervátültetés a semmin való átjutás képét sugallja, hogy kilépek egy minden sajáttól, minden intimitástól kiüresített térből – vagy éppen ellenkezőleg, hogy egy ilyen tér türemkedik belém: csövek, csipeszek, varratok és szondák).

[...]

A beültetett szív érzete, legelőször, egyfajta *restitutio ad integrum*: a szabályosan lüktető szívet érzi az ember. De ahogy hirtelen felbukkant, hamar össze is omlik az adomány kétes szimbolikája, a másikkal való titkos cinkosság vágyképe, az én és a másik közötti szimbiózis lehetősége – úgy tűnik, hogy ez az akkoriban elterjedt kép mára eltűnőben van, fokozatosan kikopott a túlélők tudatából: már története van a transzplantáció reprezentációinak. Akkoriban nagy hangsúlyt fektettek a szolidaritásra, sőt, az „donorok” és a befogadók közötti testvériségre, annak reményében, hogy növekedni fog a szervfelajánlások száma. Senki sem vonhatja kétségbe, hogy ez az „ajándékozás” az emberiség és az emberség elemi kötelességévé vált, ahogyan azt sem, hogy korlátlanul (nemi vagy etnikai korlátok nélkül: az én szívem lehet egy fekete nő szíve) létrejöhet közöttünk (kivéve a vércsoportok összeférhetlenségének esetét) az élet/halál megosztásának hálózata, melyben az élet kapcsolatba lép a halállal, és a kimondhatatlan áramlik.

Ugyanakkor a másik nagyon gyorsan idegennek mutatkozik: nem mint nő vagy fekete vagy fiatal-ember vagy baszk, hanem mint egy másik immunrendszer idegen, mint helyettesíthetetlen, amit mégis behelyeztek. „Kilökődés” a jelenség neve: az immunrendszerem elutasítja a másik immunrendszerét (ami azt is jelenti, hogy két immunrendszerem van, két immun-identitásom...). Sokan az hiszik, hogy a kilökődés szó szerinti, mintha kiköpnénk, kihánynánk a szívünket: a szó megválasztása egyenesen ezt sugallja. De nem erről van szó, hanem annak elvetéséről, ami tűrhetetlen a behatoló behatásában – és

nagyon hamar halálos, ha nem kezelik.

A kilökődés lehetősége kettős idegenséget hoz létre: egyrészt a beültetett szív idegenségét, melyet a gazdatest idegenként azonosít, és ekként meg is támad, másrészt annak a létrehozott állapotnak az idegenséget, amelybe az orvoslás belehelyezi a szervet, hogy védeni tudja. Lecsökkentik a befogadó immunitását, hogy be tudja fogadni az idegent. Vagyis saját maga, tulajdon immunrendszere számára (amely bizonyos értelemben a test fiziológiai szignója) teremtenek idegen állapotot.

Betolakodó van bennem, és idegenné válok önmagam számára. Ha a kilökődés túl heves, kezelni kell, hogy ellenállóvá váljak az emberi védekezésekkel szemben (egy nyulakból erre a célra kinyert, a címkéje szerint „anti-humán” használatra szánt immunoglobulinnal, melynek meglepő hatásaira mindmáig emlékszem: a majdhogynem görcsös reszketésre).

De azzal, hogy idegenné válok önmagam számára, a legkevésbé sem kerülök közelebb a behatólóhoz: sokkal inkább felerősödik a betolakodás általános törvénye. Behatólásból ugyanis soha nem egy van: mihelyst egyre sor kerül, máris fellángolnak más belső szembeállítások.

Így kellett megismerkednem szép sorjában az övsömör vírusával, vagy a citomegalovírussal, olyan idegenekkel, akik mindig is bennem szunnyadtak, és most, az elkerülhetetlen immunodepressziónak köszönhetően hirtelen felébredtek és ellenem fordultak.

A legkevesebb, ami előáll, hogy identitás és immunitás egybeesnek. Az egyik megfelel a másiknak. Ha az egyik gyengül, a másikat is alábbhagy. Az idegenség és idegenszerűség a mindennapok megszokott részévé válik. Mindez az „én” állandó külsővé válásaként jelentkezik: mérni, kontrollálni, tesztelni kell magam. Felvérteznek minket tanácsokkal a külvilággal szemben (tömegek, üzletek, uszodák, kisgyerekek, betegek). De a legelevenebb ellenségek belül lapulnak: a régi vírusaink, amelyek mindig is ott rejtőztek az immunrendszerünk árnyékában, soha nem voltunk híján a mindenkori betolakodóknak.

Ezekkel szemben lehetetlen a megelőzés. Csak kezelések vannak, melyek egyre újabb idegenségbe sodornak – kifárasztanak, tönkreteszik a gyomrot, kiváltják az övsömör üvöltő fájdalmait.

Miféle „én” jár be, és miféle utat ezeken keresztül haladva?

Micsoda különös, idegen én!

Nem arról van szó, hogy felnyitottak, egy tátongó úrt nyitottak bennem, hogy aztán kicserélhesék a szívemet. Inkább arról, hogy ez az úr van, a tátongó nyílást nem lehet visszazárni. (Minden röntgenfelvételen látható: a szegycsontot összefogó fémszálak elcsavarodtak) Nyitva-zárt vagyok. Van egy nyílás bennem, amelyen keresztül szakadatlanul idegenek közlekednek: immunodepresszorok és egyéb gyógyszerek (melyek feladata az ún. mellékhatások kivédése), kivédhetetlen hatások (mint például a vesekárosodás), szüntelen kontrollok, az egész létezés egy új regiszterben, minden ízében végigpásztázottan. Beszkennelt, több regiszterbe széttelepített élet, melyek mindegyike különböző halálnemek lehetőségeit hozza magával.

Magam vagyok tehát a magamba betolakodó, az összes felgyülemlett és egymással ellenkező módon.

Érzem, de ez sokkal erősebb egy érzetnél: a mindig oly eleven identitásom soha nem volt ilyen metszőn idegen. Az „én” változások ellenőrizhetetlen és kitapinthatatlan sorozatának formális jelzése lett. „Én” és „magam” között mindig volt téridő, most azonban egy bemetszés nyílása, egy vitatott immunitás kérlelhetetlensége tátong.

Fordította Horváth Eszter

Irodalomjegyzék

NANCY, Jean-Luc: *An All-too-Human Virus*. Cambridge, Polity Press, 2021.

NANCY, Jean-Luc: *Un trop humain virus*. Paris, Bayard, 2021.

NANCY, Jean-Luc: *A betolakodó*. (Részlet). Fordította Horváth Eszter. Lásd a jelen lapszámában.

NANCY, Jean-Luc: « Un recommencement primesautier de la philosophie » – Libération (liberation.fr)

SERRES, Michel: *Le parasite*. Paris, Ed. Grasset, 1980.

SERRES, Michel: *Le tiers-instruit*. Paris, Ed. Francois Bourin, 1991.

SERRES, Michel: *I. La Communication*. Paris, Minuit, 1968.; *II. L'Interférence*. Paris, Minuit, 1972.; *III. La Traduction*. Paris, Minuit, 1974.; *IV. La Distribution*. Paris, Minuit, 1977.; *V. Le Passage du Nord-Ouest*. Paris, Minuit, 1980.

SERRES, Michel Serres: Le dialogue platonicien et la genèse intersubjective de l'abstraction. In: *Hermès* I. La communication. Paris, Minuit, 1968.

SERRES, Michel: *Genèse*. Paris, Grasset, 1982.